

חוליות 7 (2002)

Chulyot 7 (Autumn 2002)

זיו פרידן

פארודיה והגיוגראפיה: סיפורים חסידיים כביכול של י. ל. פרץ

מזה זמן רב נתעוררו חילוקי דעות על הספר חסידיש (חסידות) של י. ל. פרץ. היו קוראים, שמצאו בו מעשיות אֶתנוגראפיות, בעוד שאחרים ראו בו צרור סאטירות המכוונות נגד העולם החסידי. מאמר זה מבקש לבדוק את שתי הגירסאות.

בעזרת השימוש בפארודיה רצינית נמנע פרץ הן מן הסנטימנטאליות והן מביקורת חריצנית. בין 1886 ל-1901 העניק פרץ מידה של געגועים רומאנטיים ולאומיים, אך בה בשעה הוא גם תמך ברוחה הביקורתית של ההשכלה. פרץ הפעיל את המגמות המנוגדות האלו באמצעות הפארודיה הרצינית על ההגיוגראפיה החסידית. הבעיה הטעונה כאן אחזה חלקית במורכבות הסמויה של הטקסטים הפשוטים לכאורה. אך ברור, שמדובר בסיפורת מודרנית של סופר, שמעודו לא כתב סיפורי חסידים אותנטיים על רבי כלשהו. על כן אפשר לקרוא לטקסטים בספר חסידיש צרור סיפורים 'פוסט-חסידיים' או 'חסידיים-כביכול' — כדי להשאיר מרחב פתוח לדין ביחס המדויק בינם לבין המסורת החסידית.

המושג 'פארודיה' עוזר לפרש את הסיפורים הפוסט-חסידיים של פרץ. מן הראוי לזכור, שניתן לסמן את ההבדל בין פארודיה לסאטירה. הפארודיה מתייחסת כניצבת לעומת מודל ספרותי קודם, ואילו הסאטירה מבליטה את היחס בין הטקסט הכתוב לבין המציאות בת-זמנו. העוברה, שהפארודיה והסאטירה עולות בקנה אחד במקרים מסוימים אינה מטשטשת את ההבחנה ביניהן.

ספרה של לינדה הוטשן תיאוריה של הפארודיה (Hutcheon 1985) מגדיר בבהירות את משמעות הפארודיה. החוקרת מבארת את הפארודיה כתופעה בין-טקסטואלית ומגדירה אותה בבחינת "חזרה מתוך מרחק-של-ביקורת" ("Repetition with critical distance", Hutcheon 1985: 6). מרחק-של-ביקורת בין טקסט פארודי לבין מושא הפארודיה מתגלה בדרך כלל באמצעות אירוניה ואינברסיה. הרומאן יוליסס של ג'יימס ג'ויס, למשל, הוא פארודיה על אודיסאה של הומרוס.

לא פעם הפגיע פרץ סאטירה כלפי החסידים, כמו בסיפורים 'דאָס שטרעמל' (פרץ 1947, כרך 2: 249-260; פרץ תשכ"ז, כרך 3: פו-צט, תרגומו של שמשון מלצר) או 'דעם רבינס ציבוק' (פרץ 1947, כרך 4: 36-42; פרץ תשכ"ז: 'מקטרתו של הרבי', כרך 2: קנ-קנו). הסיפורים המרכזיים, החסידיים-כביכול, מפעילים

פארודיה רצינית. בנאומו בוועידת צ'רנוביץ (1908) טען פרץ, שהספרות המודרנית בידיש נובעת מן הסיפורים ההגיוגרפיים על הבעש"ט ומן הסיפורים של רבי נחמן מברסלב (פרץ 1908: 293). הטקסטים שבחי הבעש"ט וסיפורי מעשיות הופיעו בדפוס בשנת 1815, והשפעתם על סופרי יידיש החילוניים לפני פרץ היתה מועטה ביותר. אך בעקבות פרץ פנו רבים אל המקורות האלה. פרץ עצמו הושפע גם מכתבים הגיוגרפיים אחרים, כמו חי מוהר"ן, שחובר כנראה בידי ר' נתן שטרנהרץ, תלמידו הנאמן של ר' נחמן ומזכירו. ספר זה הודפס בלמברג בשנת 1874.

פרץ סלל דרך ספרותית חדשה, הרחק מן הריאליזם של המאה ה-19 העולה מתוך יצירותיו של ש"י אברמוביץ (מנדלי מוכר-ספרים). פרץ התגורר בווארשה ונטה יותר אל המגמות המודרניסטיות, שרווחו באירופה המערבית, מאשר אל הסגנון של אברמוביץ, ה'סבא' של ספרות יידיש באודסה, או אל הקול החדש של שלום-עליכם בקייב.

הסיפורים הפוסט-חסידיים הגדולים של פרץ שמים דגש על אורחות האירוניה והפארודיה. ניתן לעקוב אחר מגמה זו בהתפתחות של הספר חסידיש (או חסידות). אין הוא מעצב ז'אנר בפני עצמו, אלא מעלה צרור טקסטים, שהקשר ביניהם רופף למדי.

הסיפור הפוסט-חסידי הראשון הוא 'הקדיש', שיצא לאור בעברית ב-1886. הסיפור השני הוא 'המקובלים', שפורסם בעברית ב-1891, ואילו 'מקובלים' בידיש פורסם ב-1894. אחר כך הופיע 'משנת חסידים' (בעברית ב-1894; בידיש ב-1902). צרור סיפורים זה נצטבר לשיאו בסיפורים 'אם לא למעלה מזה' ו'בין שני הרים'. יוצא אם כן כי בשריפתען של פרץ מ-1901 לא נכללו בסיווג 'חסידיש' אלא 6 סיפורים, ואילו בא'לע ווערק (1909-1913) כבר הגיעו אל הסוג הזה 22 סיפורים. מכל מקום ברור, שפרץ פיתח את הנוסח החסידי תחילה בעברית, ואחר-כך חזר וכתב אותו מחדש בידיש.

פרץ יצא לדרכו בספרות תחילה בעברית, כרוב סופרי יידיש במאה ה-19. פרץ נולד ב-1852, ובשנים 1875-1876 הוא פרסם, בשיתוף פעולה עם חמיו גבריאל יהודה ליכטנפלד, ספר שירים בעברית. כאשר שלום-עליכם החל לאסוף חומר ליודישע פֿאלקסביבליאָטעהק (1888) ניתנה לפרץ הזדמנות לכתוב ולפרסם את הפואמה 'מאָניש'. אך עד 1894 היו הסיפורים בעברית החלק העיקרי בכתביו. אפשר לומר שכמה מסיפוריו הפוסט-חסידיים בידיש הוא תרגם מן המקור העברי. עובדה זו השפיעה על הסגנון של פרץ ועל הגישה הפארודית אל המסורות הספרותיות החסידיות. אחרי 1894, לעומת זאת, מיקד פרץ את יצירתו בידיש. אפשר שזו הסיבה, שמבקרי הספרות בארץ סטו מן האמת בדימוי היצירות של פרץ.

קיימות לפחות חמש זיקות פארודיות של הספר חסידות אל המקורות החסידיים האמיתיים. הראשונה היא ההגיוגרפיה או שבחי הצדיק; השנייה היא בשימוש של מטאפורות או משלים רוחניים; השלישית — בציטוט מן הדרשות של הרבי, דברים בשם אומרם; הרביעית — שזירה של מילים בידיש המיוחסות לרבי;

החמישית — הכללה של אמירות דתיות כביכול, שהן בעצם דבריו של פרץ המְסַפֵּר.

הסיפור 'המקובלים' (פרץ 1947: 20-25). סיפור זה פורסם בעברית ב-1891 והוא בעצם הסיפור הראשון בצרור סיפורי חסידיש, שנתפרסמו מקץ עשר שנים (1901). הסיפור כלול במהדורת שמשון מלצר: פרץ תשכ"ו: כרך 2, קסז-קע. הגירסה העברית של הסיפור 'המקובלים' נפתחת בלשון גבוהה, לאמור:

"בימי צרה ומצוקה ירד שער כל הסחורות, וגם שער התורה, הטובה והיקרה מכל הסחורות; מכל ישיבת טשאַכנאַווקאַ — עיר ואם בישראל — לא נותרו כי אם שני שרידים, רבי יעקב בעל הישיבה בעצמו, איש רם הקומה ורזה כקנה, בעל זקן יורד עד הברכיים ועיניים כהות ותועות; והשני — למך, תלמידו האהוב והתביב, גער בן שמונה-עשרה, רזה, חיוור-פנים, בעל שפתיים צרובות ועיניים שחורות ובווערות. שניהם עטויים בלויי-סחכות, חזיהם גלויים, ובלי כותונות. יתר התלמידים (כעשרה נערים) נפוצו לכל עבר ולכל רוח" (פרץ 1891: 83; והשווה: פרץ תשכ"ו: קסז).

במשפט הראשון מזכיר פרץ את הביטוי 'טובה תורה מכל סחורה', אלא שהצירוף האומר שערך התורה ירד לשערו סותר את הביטוי הנ"ל, שהיה שגור במסורת. [בידיש: "אין די שלעכטע ציטן פֿאַלט אַפֿילו תורה — די בעסטע סחורה — אויך!"] (פרץ 1947, כרך 4: 20). ירידה זו מזכירה אימרה מעשית יותר ממסכת אבות: "אם אין קמת, אין תורה" (פרק שלישי, יז). נראה שכבר בקטע הפותח מעורר פרץ גישות שונות הטעונות העמקה.

לכאורה דומים סיפוריו הפוסט-חסידיים של פרץ לסיפורים בשבח רבנים גדולים ותלמידי קבלה. אלא שדמיון זה מתאזן באמצעות אירוניה וביקורת. בתחילה מעמיד פרץ פנים כאילו מְסַפֵּרו פונה אל קהל דתי והסיפור הוא מעשה של מסירות-נפש. אלא שכונתו, כנראה, היא להעלות מסר נגדי. בסופו של הסיפור נרמז, שהרבי בעצם הרעיב את החסיד האחרון שלו עד מוות. תוספת אירוניה מתחייבת מן ההקשר הספרותי של הפרסום הראשון, בתוך היום-טוב בלעטלעך שלו, בגליון המוכתר בשם דער תענית, לכבוד י"ז בתמוז.

פריצת דרך ניתן להבחין בסיפור 'משנת חסידים'. הסיפור נכתב ב-1894, בתקופה שפרץ פרסם סיפורים שונים בידיש וגם בעברית. בתהליך שיפור הסגנון הספרותי שלו הוא שאב גם מתוך טקסטים חסידיים.

בנעוריו למד פרץ בישיבות, בקירבת עיר מגוריו זאמושטש. הוא לא הצטיין בהצלחה מרובה. אך רבות הוא למד מן הסגנון העברי של הרמב"ם, ובימי נסיעתו אל דרום-מזרח פולין בשנת 1890 הוא ביקר בקהילות של חסידים. לאחר ביקורו אצל הרבי מביאלה הוא אפילו כתב עליו דברים לא מחמיאים ביותר. אין ספק, שפרץ למד מכתבי רבי נחמן מברסלב ומספריו של תלמידו המפורסם ר' נתן שטרנהרץ, שנכתבו ונתפרסמו אחרי מותו של הרבי בשנת 1810. כתבי ר' נתן השלימו את תורת רבו, שנמסרה בעיקרה בעל-פה ובידיש.

ניתן להבחין בקשרים רבים בין הסיפורים החסידיים הראשונים של פרץ לבין הטקסטים ההגיוגרפיים חי מוהר"ן, שיחות הר"ן וימי מוהרנ"ת, אשר בהם

ביקש ר' נתן לתעד את חייו ומשנתו של רבי נחמן. יתר על כן, נושאי הניגון והריקוד, שרב משקלם בליקוטי מוהר"ן מאת נחמן, כפי שהראה מיכאל פישביין בפרסומו על רבי נחמן מברסלב (Fishbane 1994). מילות המפתח של רבי נחמן וגם של פרץ בהקשר הזה היו 'שמחה', 'מחול' ו'ניגון'. כולם שחרים ביטויים כגון 'אשרי עין (ש)ראתה זאת', כותבים דרשות ומשלים מפי הרבי ומשבצים מילים בידיד של הרבי אל תוך סיפור הגיוראפי הכתוב בעברית.

פרץ מחקה כביכול את קול החסיד האדוק, קולו של הרבי, ובמקרים מסוימים אפילו יוצר דמות מתוך הספרות החסידית. שני סיפורי מפתח, שנתפרסמו בשנים 1894-1895, 'משנת חסידים' ו'מקטרתו של הרבי', הופיעו בשם מחבר בדוי 'היתום מנמירוב'. יש בזה קריצת רמז אל ר' נתן שטרנהרץ, שמוצאו היה מנמירוב והוא חש עצמו יתום רוחני עם מותו של הרבי בגיל צעיר, בשנת 1810. לעתים קרובות נהג פרץ להשתמש בשמות בדויים, שם תחת שם. אלא שדווקא הכינוי 'היתום מנמירוב' מיוחד במינו: זוהי דמות מספר המהווה פארודיה רצינית על דמותו של ר' נתן, תלמידו ומזכירו של ר' נחמן מברסלב.

לר' נחמן היתה בת בשם פייגה, כשמה של פייגעלע, שאת חתונתה חוגגים בסיפור 'משנת חסידים'. ר' נתן מתאר את חתונת בתו הבכורה של ר' נחמן, שרה, ומציין שהרבי הירבה לרקוד בחתונה זו. המשפט הבא קובע זיקה אל הסיפור 'משנת חסידים' של פרץ, לאמור: "(הרבי) היה מרקד הרבה מאד עם בתו הכלה וכו' - - - ומי שלא ראה ריקודין שלו לא ראה טוב מימיו" (חיי מוהר"ן ד, 13, 1981: עה). וכך מתאר מספרו של פרץ: "ריקודו של רבינו היה תמיד אחד מששים מגן עדן, אבל באותה שעה היה בלי ספק שלישי ואולי גם המחצה. בצאתו למחול זרחה עליו השכינה שבעתיים, והיה קלסתר פניו דומה לחמה, עיניו הקדושות התלהבו והתלקחו, ולו פרחו יונים באוויר היו נשרפות מיד" (פרץ 1894 א: 37-38; פרץ תשכ"ו: נח).

בקטע הזה נשמע הד של הגיוראפיה חסידית. אך אין כוונת דברי כאן לאסוף הוכחות, שפרץ אמנם קרא את כתביו של ר' נתן. אציין מספר קשרים ואצביע כיצד פרץ משנה את המקורות ויוצר אפקט פארודי.

המבנה הכללי של 'משנת חסידים' דומה מאוד לסיפור שבת, בנוסח שחסיד מספר אודות הרבי הנערץ עליו. ופרץ אמנם משתמש בביטויים דתיים מוכרים ובסגנון של שבחי הרבי. מספרו של פרץ, המכונה 'היתום מנמירוב' משמיע דרשה מפי הרבי, הנשמעת כמדה כדרשות רבות שר' נתן כלל בקבצים של תורות ר' נחמן. הוא משבץ אפילו את הביטוי המפורסם ביותר של ר' נחמן כתחבירו, לאמור: "כל העולם כולו גשר צר מאד", ומשלבנו בנושא הניגון והריקוד.

המספר של פרץ מצטט דברי רבו, לאמור: "...מגלה אני לכם - היה אומר ברוח קדשו - שכל העולם כולו אינו אלא זמר לריקוד לפי הקדוש ברוך-הוא... כל העולם כולו זמר, והתורה כולה זמר. והכל משוררים, הכל מזמרים; כל אות ואות מן התורה הקדושה היא קול נגינה, וכל נשמה שבגוף היא קול נגינה... וכל נשמה ונשמה שבגוף היא אות אחת מן התורה..." (פרץ תשכ"ו: נו).

לדעתו של ר' נתן, הרי שר' נחמן היה סבור, ששיעוריו וריקודיו היה בהם כדי

לתקן את העולם. הרבי בסיפורו של פרץ אף הוא סבור, שהוא יעלה את האיכרים 'תיכף ומיד למדרגת חסידי אומות העולם'.

בחיי מוהר"ן שוור ר' נתן בטקסט העברי ביטויים בידיד, המיוחסים לרבי. וזו לשונו:

"אשרי עין ראתה זאת... כל זה שמעתי בעצמי; ובלשון אשכנז שמעתי שאמר בזה"ל: זיית זאלין מוך הערין איין תורה מיט דעם ניגון אין מיט איין טאנץ, וואלט די גאנצע וועלט אויס גיגאנגין" (חלק ב, 4, 1981, 2, עמ' 31; ההשמטה שלי).

יש בדברים האלה רמז כמעט משיחי, כאילו שריקודו של הרבי עשוי היה להביא לאחרית העולם. ונשמע מעין הד לרמז הזה גם בטקסט של פרץ. 'היתום מנמירוב' הברוי, החתום על שני סיפורים חסידיים כביכול של פרץ, טוען: "לו היו באותה שעה ובאותו מעמד כל חסרי אמונה שבעולם, כל המתלוצצים והמלעיגים, וראו את התענוג הנפלא, את הקדושה הנוראה, את הזיו והאצילות, מובטח אני, שהיו חוזרין בתשובה שלמה והיו מלחכין עפר רגלי הצדיק..." (פרץ 1894: 37; פרץ תשכ"ו: נו). ואמנם לא פעם מצאו קוראים בסיפור הזה חיקוי של סיפור חסידי, אלא שהפלטת ההגזמות של פרץ חותרת לאט לאט תחת הרושם הדתי. ניתן אפילו לחוש במידה של הומור אירוני: אין הרבי מסוגל להביא את ימי המשיח, והוא זוכה רק בנשיקות מחסידיו.

בדרשות המשולבות בסיפורים 'משנת חסידים' ו'מקובלים' משתמש הרבי הברוי של פרץ במטאפורות ובמשלים הדומים לאלה של ר' נחמן. הרבי מנמירוב של פרץ מתאר, למשל, את העולם כניגון, וזו לשונו:

"...וכל אדם ואדם אינו מזמר אלא הברה אחת מן הניגון והוא מת, והשאר שהוא עושה בעולם הזה קודם הפטירה הוא גנות ודברים בעלמא... - - - אבל הצדיק, שהוא המנצח על הזמר (קאפעל-מיסטער בלע"ז), יודע הוא את הניגון כולו או חלק גדול ממנו וע"כ הוא זוכה לשמחה תמידית."

"- הלמדנים בנגלה - היה אומר רבינו - הן כאותן בעלי-מלאכות, שהם יודעים לתקן את הכלים לזמר, וגם לעשות כלים חדשים, אבל הם אינם יודעים את הזמר בעצמו ואינם יכולים לפרוט על הנבל שהוא מעשה ידיהם. אבל הצדיק הנסתר הוא יודע את הניגון, אף-על-פי שאינו יודע לפעמים איך לתקן את הכלי ואינו בקי בתורה."

"- הלמדנים - היה אומר - הם הלבוש, ואנחנו האדם, ובלשונו ממש: 'אן מיר זענען מענטשן, הלמדנים הם הגוף, ואנחנו הנשמה! הלמדנים הם התורה ואנחנו סודות התורה...' (פרץ 1894: 35-36; פרץ תשכ"ו: נו-נז).

הקשרים הביניים טקסטואליים בין סיפורי פרץ והטקסטים הגיוראפיים של ר' נתן, כמו שיחות הר"ן, מהווים את התשתית לפארודיה הרצינית שפרץ מפעיל לעומת המקורות החסידיים.

לסיכום, המספר הברוי 'היתום מנמירוב' שואב בסיפורו 'משנת חסידים' מן המסורת החסידית בדרכים שונות, לאמור:

1. מן הסיפורת ההגיוגרפית של החסיד על גדולת הרבי ותורתו, תוך מיקוד בנושא הריקוד והניגון;
2. בשימוש במטאפורות ובמשלים של הרבי;
3. בציטטות מדרשותיו של הרבי;
4. בשילוב אימרות של הרבי ביידיש;
5. בשילוב ביטויים דתיים מסורתיים של החסיד בדברו אל הרבי שלו.

נשאר בעינה השאלה: כיצד נמנע פרץ מלחבר חיקוי ממש לנוסח החסידי, אף כי שאב מכתבי ר' נחמן ור' נתן? לינדה הוטשן מדגישה, שלעתים מסמנת האירוניה את הגבול בין המקור לפארודיה עליו. היכן מפעיל פרץ אירוניה, המסיטה את הסיפור 'משנת חסידים' מחסידות אמיתית לפארודיה בכוונת המכוון? הרי מספר דוגמאות:

החסיד המעריך את הרבי מציין ש'ריקודו של רבינו היה תמיד אחד ממששים מגן עדן, אבל באותה שעה היה בלי ספק שלישי ואולי גם המחצה' (שם: 37). שימוש מעין זה במספרים מצביע על חיוך אירוני מכוון של המספר.

סיפורו של פרץ רומז לשילוב החושים בעת מתן התורה בהר סיני. וכך אומר הכתוב במקרא: "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת וְאֶת הַלְפִידִים וְאֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וְאֶת הַדָּר עֲשָׂן; וַיֵּרָא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרְחוֹק" (שמות כ 15). בגרסת הסיפור ביידיש כתוב: "– – – און מיר שטייען אַרום עיגול בתוך עיגול, און זעען די קולות און הערן די טעניץ" (פרץ 1902: 13).

וואנחנו עומדים סביבו עיגול בתוך עיגול ורואים את הקולות ושומעים את המחולות. אפשר שהרמז אל הטקסט המקראי מוביל אל מעין פארודיה של סיפור עגל-הזהב (אפשר שהמילים 'עיגול בתוך עיגול' מנחות לכיוון הזה), בבחינת רמז אירוני שאין החסידים אלא משתחוים לרבי מזהב (Frieden 1995: 298-299).

כאשר הרבי שומע את דרשת חתנו הוא טוען: "– – – הראית את הגנב הזה? – – – הוא חוזר ואומר מה שאמרת אני ברגלי ואומר בשם עצמו" (פרץ תשכ"ו: טא). ולאחר שהוא מציין, שהחתן הוא תלמידו של הגאון מווילנה, יריבם של החסידים, הוא מוסיף: "לך רצו לתת יי"ש להאיכרים ומיספוא לסוסים" (שם: טב). הדחייה של הלמדנות והפנייה לענייני היום (כאן ועכשיו) מייצגות באורח אירוני את הדגש החסידי בעולם הזה. בדרשה בסיפור 'המקובלים' מצטט הרבי מספר תהלים: "קָל עֲצָמוֹתַי בְּעוֹלָם הַזֶּה. אֲךָ הַחַוּוּיָה הַמִּיִּסְטִית שֶׁל הַתְּלָמִיד מִתְּגַלֶּה לַמַּעֲשֵׂה בְּגַסְיָה שֶׁל מוֹכְהֵי־כֶּפֶן בְּעִיִּקְבוֹת צוּם מוֹגוּם.

ב'משנת חסידים' מתברר, כי בחירת החתן – תלמידו של הגאון מווילנה – היתה מחרה למדי, חורגת מן המסורת ההגיוגרפית הפנימית. המספר מוסיף ומציין, שהשושלת החסידית בעצם מסתיימת עם מותו של הרבי. מצב זה מעלה את הכישלון של חסידי ברסלב למצוא יורש ראוי לר' נחמן. אך פרץ ממשיך צעד

* במהדורת כתבי פרץ ביידיש המאוחרת (פרץ 1947-1948), בכרך הרביעי, חסידיש, תוקן לפי טעמו של העורך (שמאל ניגערז): "הערן די קולות און זעען די טעניץ" (עמ' 184). הפרט הזה צוץ אצל Frieden 1995: 299.

נוסף ומראה שהיורש הנבחר – חתנו של הרבי – הולך בדרך שאינה מתאימה לחסידות. הרבי אומר למספר, שהוא בטוח במזלה של בתו, אך החסיד חולק עליו, והמספר ההגיוגרפי כביכול רומז, שהרבי טעה בבחירת חתן וילנאי לבתו.

הסיפורים הפוסט-חסידיים, שפרץ כתב בין השנים 1891-1901, מאזנים קווים חסידיים ולא-חסידיים באופן פארודי. פרץ יוצר מהילה אידיאולוגית משלו. הוא מגלה מידה של כבוד לרוח החסידות תוך כדי ביקורת במספר בעיות. הסיפורים הפוסט-חסידיים הטובים ביותר של פרץ אינם הסיפורים הסאטיריים הבולטים כמו 'מקטרתו של הרבי', אלא דווקא 'משנת חסידים', אם לא למעלה מזה ו'בין שני הרים', השוורים את המקורות החסידיים ברעיונותיו של פרץ עצמו. על כך כתב שמאל ניגער, שאנו עוסקים ב'נוסח חסידי המועתק לנוסח פרץ' (ניגער 1952: 285).

כדי לרדת לטעם האידיאולוגיה של פרץ מן הראוי לזכור את האפקט שעורר הסיפור הידוע 'אם לא למעלה מזה', המבוסס באופן ישיר על סיפור עממי אודות רבי משה לייב סוסעבער (ניגער 1952: 286). פרץ הופך את הסיפור המסורתי למסר ברוח ההשכלה (שם: 289). במקום אמונות תפלות חסידיות על רבי שעולה לשמים כדי לטעון טענותיו לפני הקדוש-ברוך-הוא, הוא מתאר רבי העושה בצנעה (ובתחפושת!) מעשים של גמילות חסדים. אין ספק שפרץ, המתבר המובלע, מעדיף מעשים אלה על האמונה החסידית העיוורת.

למרות קווי-היכר חסידיים רבים, לא יצליחו סיפורי פרץ לבלבל את קוראיהם המיומנים, ואיש מהם לא יחשוב שלפניו טקסט חסידי ממש; כל הספר חסידיש/ חסידות אינו אלא חסידי לכאורה. האירוניה מסמנת את המרחק הביקורתי בין סיפורי פרץ לבין המסורת החסידית האוטנטית.

הפארודיות המוקדמות של פרץ שחזרות חומר עממי באירוניה ספרותית. סופרים רבים אחריו ניסו להעלות מספרים פוסט-חסידיים. אולם שלא כמרטין בובר בסיפוריו הניאורומאטיים יצר פרץ מספרים חסידיים המעלים בשילוב גישות מנוגדות. הם מספרים מעשיות מסורתיות בגוף ראשון, אך בחוטים דקים וסמויים הם רוקמים באירוניה חתרנית את הסתייגותם מן המסורת.

את הכותרת 'חסידיש' העלה פרץ ב-1901, בבואו לארגן את הסיפורת שלו ביידיש. בספר מאוחר יותר – בשם 'פֶּאָלקְסטימלעכע געשיכטן' ובעברית 'מפי העם' הוא שילב מספר סיפורים הקרובים יותר לסטריאוטיפ הניאורומאטי. אפשר שאלה תרמו לאי-הבנה של יצירותיו המורכבות יותר.

כוחם של סיפורי פרץ הפוסט-חסידיים שואב מן ההיתוך של נושאים הגיוגרפיים, מבע-לשון בנוסח החסידים, אורח הסיפור בגוף ראשון ואירוניה המרמזת על כפל-פנים.

בסיכומו של דבר אפשר לומר, שהטקסטים העיקריים של פרץ פועלים כאילו 'בין שני הרים' (בשם אחד מסיפוריו). הם ספוגים הן בקדושה של הסיפורים החסידיים והן בייחודה של הסיפורת המודרנית. הפארודיות הרציניות של פרץ מצליחות לגשר בין רומאנטיות לביקורת ובין עברית ארכאית ליידיש מדוברת.

מראי מקום

- 1874: חיי מוהר"ן, 2 חלקים, ירושלים, 1981.
ניגער שמואל 1952: י. ל. פרץ, בואנוס איירס.
– 1961: י. ל. פרץ, חייו ויצירתו, תרגם לעברית שמשון מלצר, תל-אביב.
פרץ י. ל. 1899–1901: כתבים, 4 כרכים, וארשה.
– 1901: שריפטען, 2 כרכים, וארשה.
– 1909–1913: אלע ווערק, 10 כרכים, וארשה.
– 1947–1948: אלע ווערק, 11 כרכים, מהדורת ציקא, ניו-יורק.
– תשכ"ז–תשכ"ו: כל כתבי י. ל. פרץ (חלקם תורגמו על-ידי שמשון מלצר), 10 כרכים, תל-אביב.
– 1886: 'הקדיש', היום 1, 14: 2–3.
פרץ י. ל. 1891: 'המקובלים', (עברית), גן פרחים 3: 83–85.
– 1894: 'מקובלים', (יידיש), יום-טוב בלעטלעך, דער תענית: א' שבעה-עשר בתמוז בלאטטעל 4: 3–14.
– 1894 א: 'משנת חסידים' (עברית), חץ, ילקוט ספרותי בעריכת י. ל. פרץ, וארשה, 35–41.
פרץ י. ל. 1902: 'משנת חסידים' (יידיש), דער יוד 19: 11–14.
– 1908: 'אויף דער טשערנאָוויצער שפראַך-קאָנפּערענץ', פרץ 1947–1948: אלע ווערק, כרך 11, 293–296.
Fishbane Michael 1994: *To Jump for Joy: The Rites of Dance According to R. Nahman of Braslav*, Tuscon, Arizona.
Frieden Ken 1995: *Classic Yiddish Fiction: Abramovitsh, Sholem Aleichem and Peretz*, Albany, New York.
Hutcheon Linda 1985: *A Theory of Parody: The Teachings of Twentieth Century Art Forms*, New York.